

Közismert a japán „természetszeretet”. Közhelyt ismételve gyakran nincs sejtelmünk arról, amit hangoztatunk. Kísérreljünk közelíteni e viszonyhoz az élő természeti környezettel, amely a klasszikus Japánban két főbb hagyomány

20 BASÓ 'TERMÉSZETE'

Villányi G. András fordításai

és kommentárjai

mentén épült fel sok évszázad folyamán. Az eredet az ősvalláshoz, a sintó-animizmusig nyúlik vissza. A sintó korai időszakában a buddhizmus 6. századi megjelenéséig „szakrális erdők” – *csindzsu no mori*¹ – alkották a szentély terét; templom-építés szükségét nem érezték. A tájegységeket, hegyeket, folyamokat, sziklát, fákat istenek lakták; ily módon a természet az istenség lakhelye volt, sőt esetenként maga az istenség; számukat nyolcmillióra becsülték. A vallásos imádat tárgya a természet, amely a földi élet üdvözítője s gyógyír búbjaira. Gyógyerejéről a legrégebb írásos dokumentumok, mint a *Kaifűszó*² számolnak be. A sintó imádat négy fő tárgya: hegyek – *kannabi*, sziklák – *iwakura*, erdők – *himorogi* és *hi* – szellem. Utóbbit több karakterrel jelölhették: a szentséges, anyagtalan energia, összekapcsoló erő, életfolyam, a kínai *chi*-hez hasonlatos 靈; lehet nap (日) vagy tűz (火).

Az ősi ösztönösebb természetimádatot az évszázadok alatt az a nagy igényességgel, jelentős filozófiai iskolázottsággal formálódó buddhista szemlélet követte, amely Kelet-Ázsiában a „növények és fák buddha-természetével”³ kapcsolatban bontakozott ki. A felvetés a hatodik században Kínában született. A *Tientai*⁴ szerzetes Chih-i ideológiai alapként a „3000 világ egy gondolatban”⁵ buddhista axiómát használta. Chan-jan a 9. pátriárka így fogalmazott: „Egy növény, egy fa, egy porszem bármelyike a Buddha-természet birtokosa, valamennyiük az okozatiság része, bölcs és képes felmutatni, valamint beteljesíteni buddhatermészetét. Hiszen tudható, hogy egy porszem elméje magában foglalja minden érző lény és Buddha elmetermészetét... A tökéletes emberi lény mindvégig tisztában van azzal, hogy az igazság nem duális s az elmén kívül nincsen tárgy. Ám akkor ki 'élő/érezkező' vagy mi 'élettelen/érezketlen'? A füvek, fák, illetve az őket tápláló talaj esetében hol van különbség a négy elem között?⁶ Hogyan állítható ennek ellenére, hogy az érzéketlen dolgoknak nincs Buddha-természete?”

A felvetést Japánban a tendai és singleton⁷ ezoterikus felekezetek, majd *Dógen*⁸, a szótó-Zen alapító dolgozták ki skolasztikus tökélyig. A singleton tantrikus *vadzszrajána* hagyományból ered, japán létrehozója *Kúkai* másképp *Kóbó Daisi Szajigjó*⁹ szerzetes egyik példaképe ill. vallásesztétikai inspirációjának fő forrása. A bennszülött sintó ösztönös természetimádata immár fogalmi rendszerében

is meggyőző vallásfilozófiai alapokra emelkedett. Lényege, hogy a mahájána univerzalizmust – az üdvözülés lehetőségének körét – kiterjesztik a növényvilágra, amelynek – hasonlóan az emberhez – nemcsak eredendően birtoka a Buddha-természet¹⁰, hanem szemben vele, akinek kitartó erőfeszítése szükséges e lehetőség beteljesítéséhez, addig a növényvilág továbbbi teendő nélkül, pusztá létezése által hitelesített Buddha!

21

Basó példaképét Szaigjót elmélyült hitelességéért is méltatják, hiszen megfigyeléseit a természet áldásának-átkának kitevé élethosszig tartó vidékről-vidékre vándorlás során gyűjtötte. Élete és művészete tulajdonképpen kibogozhatatlanul összeszótt meditáció a természeti lókusszal. Hasonló viszonyulást a természethez manapság elképzelni is bajos. Hiba lenne e klasszikus egységet korunk természetjáró, wellness szintű természetélményéhez butítani, hiszen számtalan középkori gondolkodónak, művésznek, a mahájána szükségszerű velejárója az élő környezet iránti vallásos reverencia egy olyan nem-dualista gondolatmenetben, melyben szamszára és nirvána bár nem ugyanazok, ám nem is mások. A természet teremtő folyamatai az utóbbinak: a radikálisan üres és önküresítő elmének a reflexei.

Új Forrás 2022/4 – Basó 'természete'
Vilányi G. András fordításai és kommentárjai

Fentieket érintően Szaigjó ily módon szól:

いづくにか身を隠さましいとひ出でて憂き世に深き山
なかりせば

*idzukuni ka/ mi o kakuszamasi/ itoi de dete/ uki jo ni fukaki/
jama nakari szeba*

*Nyomorult világ
volna ha csorgó létünk
nem lelné helyét
hol egészen elbújhat:
mély ölébe' a hegynek.*

A szerzetes arról beszél, hogy a múltékonyság okán szenvedésteli világ, akkor volna valóban nyomorúságos, ha hiányoznának belőle a hegyek, ahol elrejt-heti magát. A vaka logikája távolabb mutat: mivel létezik hegy, ahol a kereső elbújva – azaz, amelyben magát feloldva menedéket, üdvöt nyerhet – ekként a világ sem igazán olyanféle, amilyenből a szöveg kiindult; végül mégsem a szenvedés színpada! E feloldódás szó szerinti, főképp, ha tudatában vagyunk a kor buddhista filozófiájának különösen hangsúlyos kérdéseivel, mint a radikális non-dualizmus¹¹ elméletével, amely elutasítja szubjektum-objektum szétválaszthatóságát.

久に経てわが後の世をとへよ松跡しのぶべき人もなき身ぞ
hisza nyi hete/ vaga nocsi no jo/ tohejo macu/ ato sinobubeki/ hito
naki mi dzo

22

*A végtelenben
jövendő létezősem
nincs ember, aki
emlék-halmával óvna:
ágaddal takarj, Fenyő!*

vagy:

*Jövendő orcám
a nagy ismeretlenben
tűlevélkéid
növé oltalmába rejtsd:
hisz másom senki nincsen.* ¹²

Szaigjó intim, a közeli hozzátartozó kívánságával fordul a Fenyőhöz, kéri, hogy otthontalan lényé porhüvelyét takarja leveleivel, temesse el ő az emberek helyett, akiktől élethosszú vándorútján elszakadt.

E rövid áttekintés után pillantsunk e hagyomány kései, pre-modern folytatójára: Basóra.

櫨の木の花にかまはぬ姿かな –Tavaszi, 1685
kasi no ki no/ hana ni kamavanu/ szugata kana

*Tölgy körött szerte
sziromból paplan. Látszik
hidegen hagyja.*

Basó nem titkolt irigységgel szemléli a tölgyből a környezet „szépsége” felé áradó érdektelenséget, ami nem a fa „tudatalanságából” fakad! Ellenkezőleg: a tölgy magasabb léttudat-állapotának laudációja a haiku. A Basó vágyta „szent közöny”, a spirituális-mentális equilibrium – tranquillitas animi – a fa egzisztenciájának megvalósított ténye! Míg a költőben a virágok és a természet szépsége a sóvárgás szamszáríkus spirálját pörgeti, addig a tölgy egy Buddha derűjével siklik el mindazon „látszat” felett, amit az osztályozó és címkézé elme rútnak és szépnek, rossznak vagy jónak ítél, sőt énként és nem-énként észlel. Basó a természettől tanulná a múlandóság érzélemmentes

elfogadását, amire Csuang-ce és Lao-ce vagy a Buddha is tanította. Ám a megnevezett és irigyelt tölggyel szemben implicit ott a költői portré: mintha a fa példáján keresztül leplezné le saját megvilágosulatlanabb pozícióját. Tehát a fa laudációja burkolt önirónia – basoul?

23

Fenyőről a fenyőtől, bambuszról a bambusztól tanulj!¹³

Basó szentenciájához lejegyzője Hattori Tohó¹⁴ ezt fűzi: „Tanulni annyit jelent, mint belépni a tárgyba, hogy érezzük az ott revelált komplexitást. A tárgy az elme színévé válik.” Basó a szubjektum-objektum közti határ lebontására szólít fel, a megélt *makoto* – eredetiség – kibontakoztatására. Fenyőről a fenyő, bambuszról a bambusz szívével és nyelvén kell szólni. A költészet Basó számára *fúga no makoto*¹⁵ a kifinomult eredetiség diszciplínája. Eggyé válva a megfigyelés tárgyával az egót kell levedleni. *Dzóka* fontos fogalom a taoista filozófiában a természetben rejülő alkotó- és teremtő erőt jelenti, bár régebben a természetet jelölte általában. A természeti elemmel történő egyesülés révén a műalkotás a *dzóka* energiájából születik. Mint általában a vallásoknál a költő szándéka visszatalálni az őseredethez. Basó a klasszikus Távol-Kelet sui generis bölcse, aki filozófiáját életével, napi rutinjával teszteli, hitelesíti. Létkérdés számára, annak felderítése, hogy a költészet útján lehetséges-e visszatérni az origóhoz.

Új Forrás 2022/4 – Basó 'természete'
Vilányi G. András fordításai és kommentárjai

芭蕉野分して壺に雨を聞く夜かな – Ősz, 1681

Basó novaki site / tarai ni ame o / kiku jo kana

Szél tép banánfát.

Az esőzést hallgatom:

éj dézsájában.

Basó beköltözött kunyhójába, amelyet tanítványai építettek számára, s amely mellett egy banánfát ültettek, melynek japán neve *basó*¹⁶ – innét a költő művészneve. A viharos esőt hallgatva egy másik hang tudatosul a költőben, a csorgó, csöppenő vízé, amint egy vödörbe csorog; ezt a koncertet hallgatja éjjel.

Fontos megemlíteni a kunyhó szerepét a klasszikus japán szépírásban. Az *ion*¹⁷ – remetelak a házatlan, életét vándorolva morzsoló szerzetes ideiglenes szálláshelye. Alkalmi jellegében hangsúlyosan viseli a múlandóság jegyeit. Vesszőkből tákolt esőt, szelet nagyrészt átengedő négy és fél tatominyi¹⁸ csöpp viskó. Ily módon szinte bizonyos, hogy a vödör a tetőrészen bejutó víz felfogására szolgál. Hevenyészett múlandósága fizikai és metafizikai analógiája a lét szüntelen átalakuló természetének, amely a Heian-kor¹⁹

irodalmi toposzává vált. Gyakorta szolgált puszta motívumként „irodalmár-
turisták” számára, akik az otthon óvó ölében zengték dicséretét versükben,
kicsit olyanképp, ahogy az európai romantika arisztokrata költői tették bu-
kolikus, pásztorokat aligha ismerő lírájukban. Basó korára meglehe-
24 tősen anakronisztikus már, régebbi társadalmi ázsiója jórészt
kiüresedett. Szaigjó *iorija* valóságos volt. Basóé nosztalgiája valóságát
tükrözi, mely nem ereszti szabadulni a régmúlt szüntelen újraélésétől. Ret-
rovalóság. Egy japán Don Quijote realitása, aki idősíkokat sző össze. Hallgas-
suk meg, miként szól hasonló élményéről Szaigjó:

水の音はさびしき庵の友なれや峰の嵐の絶え間絶え間に
midzu no oto wa szabisiki io no tomo nare ja mine no arasi no taema
taema ni

*Suttogó csöpppek,
kunyhócsöndi barátok,
míg a csúcsokon
kis időre meg-megáll
az égkavaró vihar.* ²⁰

Basó haikuja a leírt esemény dinamikájáig emlékeztet Szaigjó vakájára. Ő is
bizonyára akkor hallja a dézsában a csepegést, amikor a banánfa méteres le-
veleit szaggató vihar el-elcsöndesedik. Mivel kívülről ismerte Szaigjó számta-
lan vakáját, gyanítható az utalás a régi érzésre, amely úgy a költőben, mint
a vajtfülű befogadóban a friss benyomást felerősíti.

しら菊の目にたてゝ見る塵もなし Ősz, 1694
siragiku no/ me ni tatete miru/ csiri mo nasi

*Fehér krizantém
akárhonnét is nézzem
mily makulátlan!*

A császári ház virága, s az útlevélen az országot szimbolizáló 16 szirmú kri-
zantém kultikus motívum. A hagyományban sok szálon gyökeredző, számtalan
színben, formában nemesített növény. A honi kínai gyógyászat gyógynövény-
ként alkalmazta. A Nara²¹-korszakban kezdetben orvosságként importálták
Kínából, ám virága hamarosan népszerű lett az udvarnál. Májig rendszeresek
a krizantém fesztiválok- és versenyek, ahol kifinomult kritériumok alapján osz-
tályozzák a növényeket. A fehér különösen a lelkiséggel, tisztasággal, sőt új-
jászületéssel társított, így temetésekben is vele díszítenek.

E haikuban a hibátlan szépség utalhat a Buddha – a megvilágosodás – parttalan fényességére, amely a virág képében felragyog. Ám bármily mesze röplünk a transzcendentális asszociációk pályáján, az origó egy tűpontosan megfigyelt és két jelzővel²² a lényegéig kivesézett növény portréja, amelynek tárgyyszerű valóságát aláhúzza az „*akárhonnét is nézzem*” strófa. Egy krizantém néhány szóval megrajzolt porcelán-szobra. A *me ni tatetemiru* szemügyre vételt, alaposabb megfigyelést jelent. Az ihlet kútfője és a haiku címettje ismét a nagy előd Szaigjó:

曇りなき鏡のうえにいる塵を目にたててみる世と思はばや
kumori naki/ kagami no ue ni/ iru csiri o/ me ni tatetemiru/ jo
to omovabaja

*Homálytalanul
fénylő tükör ezüstjén
egyetlen porszem
titokban nem maradhat:
világom ekként látsszék.*

Basó a szerzetest idézi, amikor a *me ni tatetemiru* strófát saját haiku-jába építi.²³ Szaigjó a megvilágosult elméről beszél, amelynek fénylő tükrén élesen látható lenne a legparányibb tisztatlanság is. Teljes makulátlanságában a Buddha-elme ez. A lét azon szintje, amely a nagy előd és az utód vándorlásának spirituális célállomása. Aligha kétséges, hogy Basó erre utal vakítófehér krizantémjával.

A krizantémhoz hasonlóan a makulátlán tökély ragyogását vilantja a következő haiku:

清滝や波に塵なき夏の月 – Nyár, 1694
Kijotaki ja/ nami ni csiri naki/ nacu no cuki

*Kristályzuhatag
porszem se ül hullámán.
Nyári holdvilág.*

A költeményben a vízesés csillogó tisztaságát reflektorként pásztázza a nyári hold. Kétféle ragyogás erősíti egymást szinergizmusban. A holdtölte végig kísérte a buddhai életút jelentős eseményeit, mint megvilágosodását, vagy parinirvánáját. Általában a megébredés szimbóluma a tantrikus tanításokban. Összeolvadása a tiszta vízü zuhataggal vizuális és lelki fényeffektusokat röpönt a tudatban.

菊の香や奈良には古き仏達 – Ősz, 1694
Kiku no ka ja/ Nara ni va furuki/ hotoketacsi

26 *Krizantémillat:
a narai számtalan
vénséges Buddha.*

Nara a modern Kiotó – Heain-kjó²⁴ – előtti főváros (710-794). Több fontos buddhista templom és sintó szentély otthona, ősisége misztériumától illatos városka. Olyasmit érezni, hogy a település már akkor öreg volt, amikor építeni kezdték. Érzékszervileg a haiku sokszorta dúsabb az első olvasat összegénél. Gondolkodtam a „Narában számtalan// ősőreg/vénséges Buddha” strófékban. Azért nem így választottam, mert a fentiben a krizantémillat és a narai buddhák azonossá, szinte elválaszthatatlanná válnak s ekként rokonabbnak érzem Basó vélhető gondolatához. A krizantémok illat- és színkavalkádja összekeveredik a bódhiszattvák előtt csomókban izzó füstölők és mécsek viaszos, édeskés illatfellegei mögül kirajzolódó Buddhákkal. Harang is kondul talán...

朝茶のむ僧静なり菊の花 – Ősz, 1690
asza csa nomu/ szó sidzuka nari/ kiku no hana

*Teázás reggel
elhalkult szerzetesek:
nyíló krizantém.*

*Reggeli tea
oly halk lett egy szerzetes:
a krizantémok.*

A japán nyelv ritkán érzi fontosnak jelezni az alany számát. Ekként a vers elképzelhető egyes vagy többesszámban is. Másként hatnak! Japánok közt is felmerül a kérdés egynémely híres haiku értelmezése kapcsán, különösen *haiga*²⁵ készítése során. Például:

枯朶に烏のとまりけり秋の暮
kareeda ni / karaszu no tomari keru / aki no kure - Ősz, 1680

*A száraz ágra
varjú ereszkedett épp.
Őszi alkonyat.*

*Egy zörgő gallyra
varjak ereszkednek épp:
mélye az ősznek.*

Amiképp az alany száma úgy az állítmány ideje is elkenődik gyakran. 27
Sokszor nem lehetünk vele tisztában. Értelmezhető így is, úgy is.
Lehet választani. Újfent másként hat a vers. Még az „*aki no kure*” sem egyér-
telmű. Érthető őszi alkonyként, de ősz alkonyaként, azaz kései, „öreg” ősz-
ként is.

Egyes *haiga* festményen egy, máson több varjat ábrázoltak, ki-
ki indokolhatja saját preferenciáját. Inkább egyet képzelek, mert fő-
kusztalibb, intenzívebb, amiképp a kép sugallta magányosság is.
Jobban összecseng az őszi borongó táj ködös lelkével. Az első fordítá-
snál a nap hanyatló mozgását, a süllyedő homályt tükrözi a madár
ereszkedése.

Kare eda (枯朶): hervadt, kiszáradt gally. Érdekesebbnek ta-
láltam a „zörgő” ágat, hiszen amellet, hogy szintén élettelen ágat
jelez, a versbe csempészi a szél-billegetett gally nyikorgó akkordját.
Hangot fest a szöveghez, némileg hasonlót a japánhoz, kemény t, k, r
hangzókkal.

山中や菊は手折らぬ湯の匂 – Ősz, 1689
Jamanaka ja/ kiku va taoranu/ ju no nioi

*E hóforrásnál
krizantémszárat ne törj:
nesze a vízszag!*

Élt Kínában egy remete, aki a legenda szerint 800 éves korát a krizantém
szárában folydogáló elixírnek köszönhetette. A tréfás haikuban nem egy va-
lóságosan megfigyelt krizantém jelenik meg, a költő az orrfacsaró hóforrást
szagolja; amellyel most herbárium helyett igyekszik gyógyulni a jamanakai
termálfürdőnél. Megnyilvánul Basó fanyar humora, amely általában öniro-
nikus. Most azzal viccelődik, hogy szükségtelen krizantémmal kúrálnia
magát, hiszen van helyette bűzös gyógyvíz, amelyet szagolgathat a virág
helyett.

起きあがる菊ほのかなり水のあと – Ősz, 1687
okiagaru/ kiku honoka nari/ midzu no ato

*Egyenesedik.
Krizantém eső múltán:
mintha fátyolban...*

28 Basó feminin varázsa képében lehelte életre e krizantémot. A kövérebb vízcseppek már lepereregtek róla. Pőreségén őszi esőcseppek ezüsfátyla. Légies, ragyogóan tiszta kép.

風色やしどろに植る庭の萩 – Ősz, 1694
kadze iro ja/ sidosoro ni ururu/ niva no hagi

*Szelet összefest/Festi a szelet
a szanaszét ültetett
bokorhere raj.²⁶*

Virágoktól átszínezett levegő, akár Monet vízililimos tava felett a japán híddal.

白露もこぼさぬ萩のうねり哉 – Ősz eleje
sira cuju mo/ koboszanu hagi no/ uneri kana

*Harmatja csillan
hintázva sem cseppenti:
bokorheretánc.*

色付や豆腐に落て薄紅葉 – Ősz, 1678
irodzuku ja/ tófu ni ocsite /uszu momidzsi

*Hogy elsötétül!
A tófu hullt fakó
őszi levélke.²⁷*

*Mint színesedik!
A tófu hullt őszi
bágyadt levélke.*

Ismert a *tófu* (sic. japános kiejtés) szürkésfehér színe. Épp ráhullott egy őszi, csaknem színtelen levélke, amely – a háttér fakósága miatt – hirtelen megélénkül, színei felizzanak. Minden csak valamihez képest valamilyen.

文ならぬいろはもかきて火中哉 – Ősz, 1675 előtt
fumi naranu iro/ha mo kakite/ kacsú kana

*Nem szóvirágok!
Máris enyészik színe:
lángok közt avar.*

vagy:

*Nincs rá díszes szó!
Enyészete már színe:
levél a lángban.*

29

Ez a vers kitűnően példázza a *kakekotoba*²⁸ poétikai instrumentumának virtuóz alkalmazását. A *kakekotoba* által egy kijelentés két, esetleg több párhuzamos történetet is elmesélhet. Az azonnal szembeötlő „elsődleges” szüzsé mellett felbukkan egy második. Fenti fordítások a vers elsődleges jelentését közvetítik. Hogyan működik a lelemény? いろは – *iroha* – elszínesedett őszi levél, ám a japán *kana*²⁹ abc neve azonos hangalakú. Kínai írásjeggyel leírva egyetlen jelentés lehetséges csak. Ám Basó nem véletlenül használja a fonetikus – *kana* – írást. Létezett ugyanis egy hiedelem miszerint, ha az *iroha* abc-t írni gyakorló tűzbe veti a *kanákkal* teleírt lapot, szépülni fog az írása.

„Nem üres szépelgés, hogy az elszínesedett falevelek tűzben végzik” – volna az elsődleges olvasat, a *mono no aware*³⁰-t idéző klasszikus hagyomány mentén. Illetve: „A kalligráfia gyakorlásához használt papíros lángok közt végzi.” Bár a második olvasat könnyedebb, az első mellett szinte komikus, nem lehet nem észrevenni benne a múlandóság idézte szomorúságot.

Vagy kihámozva az 5-7-5 szótag rutinszerű kényszerubbonyából³¹:

*Mondattá nem lesz:
betűk a tűzben.*

Vagy:

*Mit fűzzek hozzá?
tűzbeszórt színes levelek...*

声よくば謡はうものを桜散る- 1688, tavasz
koe joku ba/ utaó mono o/ sakura csiru

*Lenne szép hangom!
Hogy visszaénekelném
szirmok hullását!*

30 *Lenne szép hangom!
De visszaénekelném
szirmok pergését!*

Gondolatellipszist, bravúrt vélek a felvetésben. Valami megvalósul azáltal, hogy mégsem történik meg. Megénekelne egy eseményt, ha lenne jó hangja. Költői gyakorlatára utal, némi önironikus elégedetlenséggel. Illetve, miáltal fölveti a szirmoszállongás énekelhetőségét – jóllehet magát erre alkalmatlannak tartja –, a befogadóban máris elindít egy folyamatot, hogy a képhez énekhangot társítson.

A második változat *pergését* alkalmasabbnak találom a sablonosabb *hullásnál*. A japán strófa hangzása is csörgőbb, keményebb az első változatnál: *A szirmok pergését* közelebb áll a *szakura csiru*-hoz. Vizuálisan érzékelem, amint a szirmok erre-arra, aligha kiszámítható ritmusra potyognak águkról, sőt zeneileg hallani a folyamatot, bár pattogó ütősök kevésbé alkalmasak a mollt tolmácsolni, ami az elszállás alig hallható lebbenésének a hangneme lenne. Ütősök esetleg a töredék pillanatnak adhatnák hangját, amint a szirm elszakad csészéjéről. Dalba zárt fehér szárnyalás.

世の人の見付けぬ花や軒の栗 - Nyár, 1689
jo no hito no/ micukenu hana ja/ noki no kuri

*Mai világban
kit érdekel virágod?
Ereszgesztenye.*

Gesztenyefa japánul *kuri* - 栗. Az írásjegy két összetevője nyugat – 西 és fa – 木. Így szimbolikusan Amida Buddha Nyugati Paradicsomának a fája. Basó elmarasztalóan a kor materializmusára utal.

花みな枯れてあはれをこぼす草の種 - Tél, 1686
hana mina karete/ avare o koboszu/ kusza no tane (6-7-5)

*Hervadt virágok.
Bánat szóródik szerte
a fűmagvakkal.*

Kedves ez a haiku a maga tökéletességében. Az ősz kihűlt, élettelen virága – a költő sorstársnak érzi magát – holtában is magvát szórja. Basó azonosul vele.

Ám a mag új életet hajt, a bánatmagvak – *dukkha*³² – újra és újra elszóródhatnak. Ugyanakkor hamisítatlan *avare*-vers, a felszisz- 31
szenő fájdalomosan vonzó érzése, amelyet a múltékonyság villanásnyi közvetlen átélése kelt, vagy kísér. Remek példa az egyéni érzelem személytelenített, egyetemesített kifejezésére.

朝顔に我は飯食ふ男かな – 1682, nyár
aszagao ni/ vare va mesi kuu/ otoko kana

*Betevőjét is
hajnalkáknál költi el:
ilyen aki én.*

*A hajnalkáknál
falatomat költöm el:
ilyen vagyok én.*

*A hajnalkáknál
ki a falatját költi:
az vagyok én.*

朝顔は下手の書くさへあはれなり - Nyár, 1687
aszagao va/ heta no kaku sae/ avare nari

*Hajnalarcocská³³
bár ügyetlen vázlat:
beleborzongok.*

よく見ればなずな花咲く垣根かな - Tavasz, 1686
joku mireba/ nadzuna hana szaku/ kakine kana

*Kukkantsál lejjebb:
pásztortáska nyílik épp
sövény ölen.*

*Less kicsit lejjebb:
nyitnak a pásztortáskák
a sövény mentén.*

Minimálkép. Az egyik legszerényebb kerti gyomra hívja fel a figyelmet a költő. A pásztortáska a gyomfélék közt is plebejus. Indokoltnak látom a második változatot, mert műkedvelő botanikusként tudom, hogy a pásztortáska aligha van magában. Szinte biztos, hogy ahol megtelepedett ott ren-
32 geteg van belőle. Becöktermései háromszögű zsák formájúak. Vézna, jellegtelen növényke. Persze, ez is relatív igazság...

Sokan ismerik Erich Fromm és D.T. Suzuki könyvében a példát, amely Basó e haikuját Tennyson versével³⁴ állítja szembe. Utóbbi úgy kíván eljutni a Transzcendens értéséig, hogy egy laboráns szellemében analizálja az élő környezetéből kitépett virágot. Basó inkább elmerül a növénykében – lehajol hozzá –, hogy összeolvadjon a növénylét transzcendenciájával s így szabadul meg az ember tragikus individualizmusától.

初雪や水仙の葉のたわむまで – Tél, 1686
hacu juki ja/ szuiszen no hana no/ tavamu made

*Első hóesés:
a nárciszok levelét
épp meghajlítja.*³⁵

Basó tűéles megfigyelő, a figyelemre alig méltatott jelenségek precíz írnoke, képfestője. Az ilyen megfigyelés igazi hozadéka a megszabadulás az egotól legalább a folyamat időtartamára. Nem interpretál a költő, főleg nem véleményez, nem is jár erre, csak a növény és a hó szólnak a hangján.

命二つの中に生たる桜哉 – Tavasz, 1685
inocsi futacu no/ naka ni ikitaru/ szakura kana

*Életeink közt
virágba bomlanak:
cseresznyeszirmok.*³⁶

紙衣の濡るともおらん雨の花 – Tavasz, 1688
kamiginu no/ nuru tomo oran/ ame no hana

*Papír felöltőm
bánja ég ha átázik:
esővirágok.*

A költő nem tud ellenállni, az eső áztatta virágzó cseresznyeágnak. Feláldozza könnyű papírból készült kabátját, hogy gyönyörködhesen benne. Az *ame no hana*-ból (eső+birt.jelző +virág) lett esővirág, melynek érezni festői, „megképzett” illatát.

33

さまざまの事思い出す桜かな 1688, tavasz
szamadzama no/ koto omoidaszu/ szakura kana

*Hány régi emlék!
Veletek horgad fel mind:
cseresznyeszirmok.*

扇にて酒くむ陰や散る桜 – Tavasz, 1688
ógi nite/ szake kumu kage ja/ csiru szakura

*Legyező ívén
míntha szürcsölném borom:
szirmok ejtőznek.³⁷*

木のもとに汁も膾も桜かな – Tavasz, 1690
ki no moto ni/ siru mo namaszu mo/ szakura kana

*A fa tövében
jut leves mellé ruszli:
cseresznyeszirmok.*

Impresszionisztikus kép, nézhetjük Szinyei-optikával. Piknik a virágzó cseresznyefa alatt. Másfelől utal lent és fent egységére: a magas lét mellett az anyagi valóság talaja illatozik leveses, ruszlis realitásával. Táplálékok az esztétikai-etikai és a testi síknak. Nincs Basónál esztétikai sík etikai nélkül. Az erény az eredetiség (*makoto*), ego és véleményalkotás kiiktatása. Magát írja a tárgy. A tárgy írja magát. Ítékezés nincs, mert egy a másba ér, elvész benne míg a másból egy válik. Ilyen metafizikai dinamizmus manifesztálódik a képen. A jeleneten a színek és formák változékonyságát érezni, ahogy átfedik és egymásba érnek. Piknikező, iddogáló, nevetgélő emberek foltjai a zöldre hajló, szíromfellegeket vitorlázató cseresznyefák alatt. Rózsaszín ereszű fehér pehelyként hullanak az *o-bentóra*³⁸, a nők hollóhajára.

四方より花吹き入れて鳩の波 – Tél, 1690
sihó jori/ hana fukiirete/ niho no nami

*Négy égtáj felől
cseresznyeszirmokat szór:
hullámnak a szél.*

34 Elemi dinamizmus, drámai és festői. A tajtékos hullámnak körkörösén csapódó szíromfelhők vizuális energiája! Kék, habzón ágaskodó víztömegnek verődő fehér virágok. Mintha Hokusza hullámai csapkodnának szíromzivatar ostromában. A pillanatletű szírompehely grandiózus hullámsírba pottyan. Ismert, hogy Basó mennyire kijátszotta a távoli szereplők szembeállításával nyert meghökkenést, hogy szendergésünkből a jártnál tágabb univerzumban riasszon fel.

*しばらくは花の上なる月夜かな- Tavasz, 1694
sibaraku va/ hana no ue naru/ cukijo kana*

*Egy sóhajtásnyit
szirmok felett időz a
holdvilágos est.*

A holdvilágos est megszemélyesül. Igazi egymásban feloldódott szerelmespár a holdvilág és az éji cseresznyeszirmok. Összeolvad idejük és terük. Basó szomorkás barátja az időnek, amelynek jelenvalóságát jelzi a szíromtérben. *Sibaraku* rövid időt jelent. Kapóra jött a *sóhajtásnyi*, mert nemcsak időtartamként pontos, de organikussá, „lélezkövé” teszi a virágaiban gyönyörködő estet. A dolgok tágabb összefüggésrendszere jelenhet itt meg. *Pratítja szamutpáda*³⁹. Mert itt időzik épp, vele és általa vagyok részese a szirmok tündöklésének.

*名月の花かと見えて綿畑 - Ősz, 1694
meigecu no hana ka to miete vata batak*

*Teliholdszirmok
már majdnem el is hittem:
a gyapotföldek!*

Meigecu a híres őszi aratóholdat jelenti. Holdnézés közben elkápráztatja a költőt a fehérlő gyapotföld a gazdagon szóródó ezüstsugarakban. Hirtelen megtéved s azt képzeli tavasz van és cseresznyevirágok tengerét látja. Szokványos motívumot ismétel Basó, hiszen a Heian-kortól divat volt megtévedni, valamely jelenséget időben másik évszakba siklatni, majd kifejezni az előlötti csodálkozást, meglepetést.

三日月に地は朧なり蕎麦の花 Nyár, 1692
mikadzuki no/ csi va oboro nari/ szoba no hana

*Holdsarló alatt
gőzt ereget a határ:
tatárkavirág.⁴⁰*

*Holdsarló alatt
köddé válik a határ:
tatárkavirág.*

35

Új Forrás 2022/4 – Basó 'természe' /
Villányi G. András fordításai és kommentárjai

¹ 鎮守の森 – *csindzsu no mori*

² 懐風藻 – *Kaifūsō* – A legrégebbi antológiája -751-ben kompilálva -, japánok által írt kínai verseknek.

³ 草木成仏論 – *szómoku dzsóbucu-ron*

⁴ Japánban Tendai 天台 A kínai Tientai iskola japáni megalapítója 806-ban *Szaicsó 最澄* (767-822) *posztumusz: Dengjō Daishi 伝教大師*

⁵ 一念三千 *icsinen-szandzen* egy gondolatban/pillanatban 3000 világ van, ill. fér el.

⁶ Amiből minden felépül – Föld, Levegő, Tűz, Víz

⁷ *Singon 真言 – A szekta alapítója Kūkai 空海 posztumusz Kóbō Daishi 弘法大師*

⁸ Dógen 道元 (1200-1253)

⁹ *Szaigjó 西行 – 1118-1190 szerzetes, költőgénius, a japán irodalomtörténet egyik nagyja. Basó nagy elődje, akinek tudatosan járt nyomdokában. Magyarul ld. Villányi G. András 2011. Tükröződések. Scolar Kiadó*

¹⁰ 本覚論 – *hongaku-ron*

¹¹ 不二 – *funi*

¹² In: Tükröződések. p.184

¹³ 松のことは松に習え、竹のことは竹に習え。 (*Macu no koto va macu ni narae, take no koto va take ni narae!*) A Mester maximáját tanítványa Hattori Tohó jegyezte le *Szandzosi 三冊子* c. Basó tanításaival kapcsolatos füzeteiben.

¹⁴ *Hattori Tohó 服部土芳 1657-1730* Basó egyik tanítványa, jegyzetei Basó esztétikai tanításait őrzik.

¹⁵ *Fuga no makoto 風雅の誠* Az eredeti esztétikai/költői kreativitás őszinte mivolta, amely egységben áll a *dzóka no makoto*-val *造化の誠*, azaz a természet erendőd teremtőerejével.

¹⁶ Banánt nem termő banánfa! – *Musa basjo*. Japán bővelkedik hasonló meglepetésekben: lásd az ország cseresznyét nem termő milliárd cseresznyefáját.

¹⁷ io, iori 庵

¹⁸ 1 tatami 畳 cca: 180x85 cm.

¹⁹ 平安 i.sz. 794-1185

²⁰ In: Tükröződések

²¹ 奈良 i.sz. 710-794

²² Magyarban két jelző. Az eredetiben *csiri mo nasi* = „por/piszok sincs” jelentésű.

²³ A Heian-korban használták már a poétikai eszköztárban a *honkadori* 本歌取り nagy elődöktől vagy egyéb ismert versekből kölcsönöztek egy strófát, szófordulatot.

²⁴ 平安京

²⁵ 俳画 – haikut, annak témáját kifejtő festmény.

²⁶ Szeptemberben virít a *hagi* 萩 azaz, japán bokorhere – *Lespedeza* – 1.5-2 m magas félcserje, melynek pillangó alakú, lila virágai fürtökben nőnek a levélhóraljak közt.

²⁷ *Momidzsi* 紅葉 juharlevelet, továbbá általában az elszíneződött őszi lombot jelenti.

²⁸ *Kakekotoba* 掛詞 fogalomduplázó szójáték. Mivel a japán nyelvben se szeri se száma az azonos hangalakú más jelentésű szavaknak, így tág tér jut többféle jelentés, utalás versbe szövésére

36 egy *kakekotoba* – szóval.

²⁹ Japán szótagírás.

³⁰ *Mono no aware* 物の哀れ Körülbelül a 'dolgok átható, megrendítő szépsége'. Esztétikai fogalom a japán irodalomban, amely a művész vagy a tanult befogadó érzékenységében összeillik a buddhista ontológiával. Azt a pallérozott, elsajátított(!) szenzibilitást jelöli, amely a világ dolgainak, jelenségeinek kérészlétére az esztétikai megértés gyönyörűségével, de a jelentés implikációi miatt borongva reflektál.

³¹ Tárgyalni fogom ebben a sorozatban a szótag és mora közti különbséget, amiből adódóan meglehetősen vitatható az ugyanannyi szótag, mint mora fordítói gyakorlat.

³² A lét három jellemzőjének egyike. Szenvedésnek fordítják általában, bár sokkal inkább nem kielégítő állapotot jelent. A másik kettő *aniccsa* – állandótlanság – ill. *anatta* – az állandó „én” vagy egő nemléte.

³³ A japán hajnalka (*Ipomoea nil*) japánul: 朝顔, aszagao, szó szerinti fordítása: hajnalarc. A szulák-félék (*Convolvulaceae*) családjába tartozó faj.

³⁴ Virág a falrepedésben, /gyökerestül kiteplek én -/kis virág, a kezemben tartalak, /de ha meg tudnám érteni, hogy mi vagy, /gyökerestül-mindenestül, egészen:/Istent meg az embert is érteném. ford.: Várady Szabolcs

³⁵ p. 48.

³⁶ cf. p. 36.

³⁷ A *nó* színházban az ital elfogyasztását a legyező száj elé tartásával jelezték.

³⁸ *O-bentó* お弁当 régen gyönyörű fa éthordó dobozokban szállított fogások.

³⁹ Függő keletkezés (szanszkrit, buddhista)

⁴⁰ Hajdina, pohánka, tatárbúza vagy tatárka. *Fagopyrum esculentum*

